ЧОРНА Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ІСПАНОМОВНОГО ПОСТМОДЕРНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню теоретичного аспекту вивчення іспаномовного постмодерного художнього дискурсу крізь антологічний підхід. Постмодерний художній дискурс розглядається як специфічна форма відкритої художньої комунікації з нестійкою текстуальною структурою, механізм інтерпретації якого є когнітивною діяльністю щодо визначення смислу художніх форм, проведення концептуального аналізу та співвіднесення концептуальних структур з когнітивними схемами читача.
Ключові слова: постмодерний художній дискурс, комунікативна парадигма, лінгвокогнітивна парадигма, відкритий текст.

Статья посвящается исследованию теоретичного аспекта изучения испаноязысного постмодерного художественного дискурса через антологический подход. Постмодерный художественный дискурс рассматривается как специфическая форма открытой коммуникации с нестойкой текстуальной структурой, механизм интерпретации которого является когнитивной деятельностью по отношению к определению смысла художественных форм, проведения концептуального анализа и соотношения концептуальных структур с когнитивными схемами читателя.
Ключевые слова: постмодерный художественный дискурс, коммуникативная парадигма, лингвокогнитивная парадигма, открытый текст.

The article focuses on the study of the Spanish-language Postmodern Literary Discourse theoretical aspect thought the anthological approatch. The Postmodern Literary Discourse is considered as a specific open structure with instable textual structure, which assumes the plural interpretations, which interpretation mechanism is the cognitive activity as regards to determination of literary forms sense, to realization of the concept analysis and to correlation of the concept structures with the reader cognitive stereotyped images.
Key words: postmodern literary discourse, communicative paradigm, cognitive paradigm, open text.

У другій половині XX століття з'явився цілий спектр методів дослідження мовного спілкування, які помітно вплинули на вивчення мовної комунікації: семіотика, герменевтика, кібернетика, нейробіологія і штучний інтелект, нові напрями психології (біхевіоризм, психоаналіз, когнітивна психологія), філософії (аналітична філософія, феноменологія, прагматизм), соціології (когнітивна соціологія, теорія соціальної дії, теорія ролей), логіки (модальна, інтенціональна, логіка прототипів і різноманітних множин), математики (теорія систем, теорія гри, теорія катастроф). Маючи власну логіку і методи аналізу, а також поняттєвий апарат, кожна з цих наукових дисциплін створює метамову на основі власного бачення законів та принципів її побудови. Сучасне мовознавство здійснює методологічний прорив, що сьогодні дозволяє отримати новий стимул, нові цілі та перспективи для дослідження мовного спілкування людини. Якщо раніше вплив філософії та психології повертав лінгвістику в гуманітарний контекст, то тепер

© *Чорна Н. В.*

лінгвістичний аналіз стає частиною філософії та психології. В сучасній комунікативно-когнітивній парадигмі складається ситуація, коли починається рух зсередини у зворотньому напрямку, тобто з аналізу психології до мови, до лінгвістики у цьому якраз і полягає головна особливість та **актуальність** обраного напрямку лінгвісичного дослідження та наукової статті.

Метою наукової статті є дослідження теоретичних засад виникнення постмодерного художнього дискурсу Іспанії та Латинської Америки крізь антологічний підхід.

Об'єктом дослідження обрані художні тексти сучасних іспанських та латиноамериканських письменників періоду постмодерну (починаючи з 70-х років минулого століння до наших днів).

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною базою наукової статті послугували теоретичні положення, які були висунуті М. М. Бахтіним, Ю. М. Лотманом, М. Н. Епштейном, О. О. Селівановою, О. М. Кагановською, також концепції культур У. Еко, Ж. Бордіяра, Ж. Делеза.

Постмодерний художній дискурс як культурологічне середовище прирівнюється до особливого менталітету, особливого семантичного простору, специфічного способу світовідчуття та оцінки як пізнавальних можливостей людини, так і місця та ролі людини в оточуючій її дійсності. Постмодерний художній дискурс – це своєрідний стиль художнього письма. Створення нових лінгвостилістичних підходів постмодерного художнього дискурсу є прагненням дати відповіді на актуальні питання сьогодення в новій формі, яка сама ще є невідомою, а тому і відповідь, і становлення форми є одночасним процесом. Важливою рисою сучасної лінгвістики є переорієнтація дослідницьких інтересів з об'єкта пізнання на суб'єкт (тобто на людину) і з мікроодиниць на макроодиниці, які відрізняються високим ступенем складності, такі як "картини світу" або "моделі світу" [1:52]. Індивідуальний, витончений, глибокий зміст у постмодерних творах замінюється текстом, позбавленим індивідуальності. Митець втрачає привілейоване становище, акцент переноситься на безособовий, позбавлений індивідуальності, своєрідності текст, який є плацдармом для нескінченних ілюзій, ареною інтертекстуальних ігор. У межах лінгвістичної теорії тексту і комунікації художній світ реалізується в діалогічній єдності загального та індивідуального. Створюючи текст, художній дискурс, адресант вступає у діалог не тільки з адресатом, але й зі світом речей, з попереднім людським досвідом, з текстом-комунікантом, і також з наступними текстами [2]. Художній текст являє собою індивідуальну антропну проекцію і стає надбанням інших людей або загальнолюдської чи національної науки, культури, відчужуючись від автора-творця, художній текст записується в семіотичний універсум, культурно-

науковий код, пам'ять етносу, цивілізації [3].

Для дослідження лінгвостилістичних особливостей постмодерного художнього дискурсу відправним пунктом може слугувати семіотична концепція Ю. М. Лотмана, сутність якої полягає в трактуванні тексту як нерозчленованого сигналу в знаковому універсумі культури у праці [4:51]. Ю. М. Лотман аналізував текст у певній семіосфері за аналогією з поняттям "біосфера" В. І. Вернадського. Вчений характеризує семіосферу як семіотичний універсум, єдиний механізм, в якому будь-який текст стає знаковим актом і тлумачиться згідно з принципами та закономірностями універсуму [4:13]. Семіосфера має польову структуру зі стабільним ядром-домінантою і периферією, яка зумовлює динамізм і збереження універсуму. Вторгнення "чужих" для семіосфери текстів стає каталізатором, який може прискорювати механізми смислотворення і появи нової мови, іноді як пригадування давнього. На наш погляд, поява нового дискурсу пов'язана з виникненням нових текстем, мовленнєвих жанрів, методів, які вводять у семіотичний універсум новий макрознак.

Динаміка семіосфери має ще один аспект, який Ю. М. Лотман назвав текстом у тексті, В. В. Налімов – "слідами" інших текстів, як зазначено у праці [5]. Текст як макрознак у цьому разі виступає як згорнута інформація, яка у ситуації посилання на неї в іншому тексті формує вбудовану семіотичну ситуацію, яка змінює всю семіотичну ситуацію у середині того текстового світу, в який її вводять [5:434]. У процесі декодування такого тексту, на думку Ю. М. Лотмана [6], читач вступає з текстом у прагматичні стосунки. В цій ситуації тексту у тексті, як пише О. О. Селіванова, тексти мають великий ступінь складності, що завжди припускає активацію того чи того аспекту структури тексту та його перетворення у процесі прагматичного функціонування головних структур у периферійні та навпаки [7:52]. Характеризуючи семіотичну сутність тексту-імені (тобто тексту-бази, головного тексту), вчені приписують йому кілька знакових якостей: здатність відображати певну визначену референтну ситуацію, одночасно ідентифікуючи та характеризуючи її як самостійний цілісний (внутрішньо єдиний) об'єкт; цілісність "правильного" у щодо смислу та граматики тексту у праці [7:58]; неможливість звести текст до смислу його складових, наявність у тексті своєрідної внутрішньої форми [8]. Дослідження смислу на основі моделювання ментальних конструктів, які стоять поза текстом, а також породження і декодування, що його визначають, є метою актуального у сучасній лінгвістиці тексту когнітивного напряму. Основоположником цього напряму слід вважати Т. ван Дейка [9]. Його наукові контакти з представником когнітивної психології В. Кінчем та написання спільної праці

“Стратегії сприйняття дискурсу ” стають першими кроками в дослідженнях когнітивних механізмів породження та рецепції тексту в дискурсі. Важливим у когнітивній концепції Т.ван Дейка є опрацювання стратегій сприйняття в дискурсі, когнітивної моделі обробки тексту з урахуванням не тільки психологічних механізмів пам’яті, але й соціально-прагматичних чинників – різноманітних ознак комунікантів, їхніх установок, переваг, знань, думок, почуттів, емоцій, а також положення про залежність успішності комунікації від загальної сфери значень і знань [9:46]. Обробка дискурсу відбувається згідно з макроправилами редукції, узагальнення, ключової активації, організації у пам’яті реципієнта отриманої інформації, залучення ним знань про світ. Т. ван Дейк, описуючи з когнітивної точки зору процес обробки дискурсу, вводить поняття моделі ситуації як когнітивної основи дискурсу, яка формується конкретним індивідом на основі його особистих знань, досвіду, почуттів, емоцій, думок і використовується адресатом при розумінні тексту. У процесі активації певних фрагментів моделей ситуацій читач декодує текстові пресупозиції та імплікатури.

Іспаномовний художній дискурс постмодерну відображає об’єктивний світ, відтворений у певній авторській перспективі. Кожен автор моделює дійсність відповідно до свого світосприйняття і світогляду. Складність дослідження іспаномовного постмодерного художнього дискурсу посилюється співіснуванням романістів різних генерацій та різноплановість напрямів від експериментальної прози до детективного чи пригодницького роману: покоління 36 року, яке складають учасники Громадянської війни (Г. Торренте Бальєстер, Каміло Хосе Села і Мігель Делібес, а також Хосе Луїс Сампедро і Раміро Пінілья); письменники середини століття (Хуан Гойтисоло, Луїс Гойтисоло, Хуан Марсé і Ана Марія Матуте); покоління 68 року, що впритул стикнулося з переходом до демократії і пережило генераційне розчарування, представлене письменниками, які перебувають у розквіті своєї творчої зрілості (Луїс Матео Діес, Хосе Марія Меріно, Едуардо Мендоса, Альваро Помбо, Хуан Хосе Міллáс, Енріке Віла-Матас, Хав’єр Маріас, Луїс Ландеро, Рафаель Чірбес) та покоління 80-х років, що набуло публічного визнання за умов розквіту демократії з її космополітичними прагненнями, включає авторів значимого літературного надбання, таких як Антоніо Муньос Моліна, Ігнасіо Мартінес де Пісóн, Хуліо Льямасарес, Альмудена Грандес, Белен Копегі, Роса Монтеро, Фернандо Арамбуру та інших. Наприкінці ХХ століття набув певної популярності урбаністичний роман, найвідомішими представниками його є Хосе Анхель Маньяс, Лусія Ечеварія та Рай Лоріга. На початку ХХІ століття почали говорити про Покоління «Носілья», ім’я узяте з циклу романів виданого Агустіном Фернандесом Мальо і присвяченого новим

технологіям у фрагментації наративного тексту.

Після завершення Громадянської війни відчувався вплив модернізму, присутнього у творах Венсезлао Фернандеса Флореса, принципи «точного письма» Р. дель Вальє Інклана. Зображується буденне життя та існування «маленьких» людей. Така тенденція призводить до виникнення у 1950-х роках так званого «соціального роману». На нього впливають італійський неореалізм у кіно та американський роман. Через деталі постає узагальнена картина суспільства післявоєнної Іспанії. Варто згадати романи «Вулик» Каміло Хосе Сели, «Колодязь» Луїса Ромеро, де ми спостерігаємо традиційний лінійний наратив. У 1960-і роки все змінилося після публікації роману «Часи тиші» Луїса Мартіна Сантоса, який став революційним з точки зору стилістики та форми оповіді. Відчувається вплив латиноамериканського постмодерного художнього дискурсу, який у 1960-і роки був значно більш розвинений, ніж іспанський. Гонсало Торренте Бальєстер видає роман «Дон Хуан», Хуан Гойтісоло – «Особливі прикмети», а Хуан Бенет пише «Повернутися на ці землі», Рафаель Санчес Ферлосіо – «Харама». На початку 1970-х у літературному просторі з'являється Хуан Марсе з його романами «Якщо тобі скажуть, що я впав» та «Останні вечори з Терезою». Радикальних змін зазнає естетика та стилістика художнього дискурсу після падіння диктатури та переходу Іспанії до демократії у кінці 1970-х – на початку 1980-х років. Якщо в 1960–1970 рр. часто застосовувалися експериментальні техніки оповіді, то на початку 1980-х знову і вкотре зростає інтерес до традиційних наративів, до задоволення від можливості розказувати історію. Висока література звертається до жанру детективу – відомий роман Едуардо Мендоси «Правда про випадок Савольта», романи Мануеля Васкеса Монтальбана.

Однією з найвизначніших наративних тенденцій постмодерного художнього дискурсу є експериментальний роман, який наполегливо впроваджує і розробляє нові наративні техніки структури постмодерного художнього тексту. Серед його різновидів варто відмітити принаймні три типи. Перший характеризується складністю і варіативністю наративних форм у художніх текстах. Серед них метаромани та автофікціональні романи. Найкращим прикладом такого типу метароманів стає «Фрагменти Апокаліпсису» (1977) Г. Торренте Баллєстера завдяки вдалій комбінації теорії і практики написання роману із включеним у нього самокритичним прочитанням. Інший тип експериментального роману, що характеризується мовними іграми, знаходимо у творах Хуліана Ріоса, Фернандо Арамбуру («Вогні з лимоном») і Гонсало Ідальго Байали («Суворий дух»). Третій тип експериментального роману, що починає використовувати як літературний матеріал усе, пов'язане з новітніми технологіями (Інтернет, чати, блоги тощо),

як це можна бачити у циклі «Носілля» (2006–2009) А. Фернандеса Мальо.

У літературі 1980-х і 1990-х співіснують різні жанри, теми, настрої. Важливим напрямком іспаномовного постмодерного художнього дискурсу є детективний або чорний роман. Безумовним майстром цього жанру лишаєтьс Мануель Васкес Монтальба́н з його популярним циклом про пригоди детектива Пепе Карволо. Сучасний іспанський постмодерний художній дискурс часто віддає данину епічному жанру, що є менш властивим художнім текстам інших європейських країн у добу постмодернізму. Іспанський епос, починаючи від «Пісні про мого Сіда», першого твору кастильською мовою, позбавлений фантастичних рис, і ця традиція зберігається до сьогодні. Навіть у середньовічній іспанській літературі немає привидів, духів та чудес, які б сприймалися всерйоз, що суттєво відрізняє іспанський постмодерний дискурс від латиноамериканського «магічного реалізму» у 1960-х роках. Представниками якого є Габріель Гарсія Маркес, Алехо Карпентьєр та інші латиноамериканські письменники. Відбувся взаємний обмін формулами та способами оповіді між іспанською літературою та літературами країн Латинської Америки.

Таким чином, іспаномовний постмодерний художній дискурс є лінгвокогнітивний феноменом, який конституюється комплексом сучасних художніх текстів, які належать до певного часового періоду, які побудованих на відмові від логоцентричного світосприйняття результатом чого є ірраціональність, фрагментарність, інтертекстуальність, міфопоетичність. Постмодерністське бачення світу проявляю себе завдяки особливостям посмодерністсткої поетиці, де хаос сучасного життя передається зруйнованою наративною структурою, загальною орієнтацією на інтертекстуальність, цитатність, неможливість існування єдиної фіксованої стилістичної домінанти, на активну взаємодію різноманітних художніх систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Руднев В. П.* Энциклопедический словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 2003. – 600 с. 2. *Постмодерн:* переоцінка цінностей : зб. наук. праць / наук. ред. В. С. Лук'янець та ін. – Вінниця : Ін-т філ. Г. С. Сковороди, 2001. – 254 с. 3. *Затонский Д. В.* Модернизм и постмодернизм: мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств (от сочинителя Умберто Эко до пророка Экклесиаста) / Д. В. Затонский. – Х. : Фолио, АСТ, 2000. – 342 с. 4. *Лотман Ю. М.* Об искусстве: Структура художественного текста. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Статьи. Заметки. Выступления (1962-1993) / Юрий Михайлович Лотман. – М. – СПб. : Искусство, 1998. – 704 с. 5. *Налимов В. В.* В поисках иных смыслов / В. В. Налимов. – М. : Прогресс, 1993. – 321 с. 6. *Лотман Ю. М.* Структура художественного текста / Юрий Михайлович Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 168 с. 7. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [монограф. учебн. пособие] / Елена Александровна Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с. 8. *ПетренкоВ. Ф.* Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – Смоленск : Изд-во Смоленск. ун-та, 1997. – 400 с. 9. *Дейк Т. А. ван.* Язык. Познание. Коммуникация : сб. работ / Т. А. ван Дейк [пер. с англ. под. ред. В. И. Герасимова ; сост. В. В. Петрова]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

© *Чорна Н. В.*